

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

ביטול
מצות
אכילת
מצה
בתענית
שגזר
מרדכי

יום שני כו טבת

מגילה דף טו

ה'תשפ"ג

a8843414@gmail.com

קושיית ר"י אייבשיץ למה לא מוזכר שביטלו מצות מצה

את הפסוק האמור במגילת אסתר (ד יז): "ויעבור מרדכי, ויעש ככל אשר ציוותה עליו אסתר", דורשים חז"ל במסכת מגילה (טו.): אמר רב, שהעביר יום טוב ראשון של פסח בתענית ושמואל אמר, דעבר ערקומא דמיא [- שלולית מים, לאסוף את היהודים שבעברו השני].

ביערות דבש (ח"ב דרוש ט) הקשה, מדוע נקטה הגמרא איסור זה של ישיבה בתענית ביום טוב, שאינו דבר מוסכם - שהרי יש מאן דאמר שמותר לישוב בתענית כל היום. ולא נקטה שעבר על ביטול מצות אכילת מצה בליל פסח הראשון, וביטל מקרא מלא "בערב תאכלו מצות".

והנה רש"י (ד"ה יו"ט) פירש שג' הימים שבהם ישבו בתענית הם י"ד, ט"ו וט"ז ניסן. שהרי ב"ג בניסן נכתבו האגרות וניתן הדת בשושן, וי"ד וט"ו וט"ז התענו, ובי"ז בערב נתלה המן. והעיר המהרש"א (ח"א) שלפי דברי רש"י שהתחילו להתענות ביום י"ד, צריך לומר שכבר ביום הראשון לתעניתם באה אסתר לפני המלך בלבוש מלכות, שהרי מיד אחר כך נאמר (אסתר ו א): בלילה ההוא נדדה שנת המלך, ודרשו חז"ל (ילקוט"ש פרשת בא רמז קצא, ובתרגום אסתר שם) שהוא ליל ראשון דפסח.

ואמנם הקשה על כך המהרש"א מדברי רש"י לקמן (טז. ד"ה ולתעניתו), שם פירש רש"י שהכתוב (אסתר ה א) "ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות" - יום שלישי לשילוח הרצים היה. וכיון שנכתבו האגרות ב"ג ניסן נמצא שיום שלישי לשילוח הרצים היה ביום ט"ו ניסן, ונמצא ש'ותלבש אסתר מלכות' אירע אחר 'בלילה ההוא נדדה שנת המלך' - הפך הסדר הנמצא לפנינו. וצ"ל שאין מוקדם ומאוחר בתורה. והמהרש"א שם הוסיף לציין שלפ"ז גם המעשה של 'מהר קח את הלבוש ואת הסוס' לא אירע כלל ביום שאחר הלילה שנדדה בו שנת המלך כדמשמע בפסוק, אלא יום לאחר מכן. וכתב על כך היערות דבש: והדוחק מבואר.

חידוש היערות דבש שכנסת הגדולה עיברו השנה ומרדכי לא ידע

ומכח כל זה מחדש היערות דבש, שבאותה עת ישבו בבית דין הגדול רוב כנסת הגדולה והנביאים, וקבעו חדשים ושנים, ובחז"ל לא ידעו זמן קביעתם. ולכן בשושן היו סבורים שאדר הינו חודש חסר, ולפי חשבונם היתה גזירת המן ב"ג ניסן, ותענית אסתר ב"ג, י"ד וט"ו. ובאמת חשבו להתענות ולא לאכול מצה של מצוה - משום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך'. וביום ט"ו לפי חשבונם נכנסה אסתר אל המלך, ובלילה שכבר הסתיימה תעניתם אכלו ושתו, ובאותו הלילה נדדה שנת המלך.

ואמנם, מאת ה' היה לבל יבטלו ישראל ממצות מצה, ולכן נתן בלב כנסת הגדולה בירושלים לעבר את אדר, כך שלפי החשבון האמיתי נכנסה אסתר אל המלך ב"ד ניסן, ובלילה - ליל ט"ו, אכלו בני ישראל מצות כראוי. ואותו לילה נדדה שנת המלך, ואכן היה זה ליל ט"ו כמבואר במדרשים.

עפ"ז מבאר היערות דבש קושי נוסף המתעורר בסוגיא, מדוע תולה הכתוב את האיסור במרדכי לבדו - 'ויעבור מרדכי' - הלא כל ישראל צמו באותם הימים. אמנם לפי המתבאר אתי שפיר, כי אחר כל זה נאמר בכתוב "וישב מרדכי אל שער המלך" ופירושו המפרשים ששב לשקו ותעניתו - נמצא שמרדכי החמיר על עצמו להתענות גם ביום ט"ז לפי חשבונם, והיה זה לפי האמת יום ט"ו בניסן. נמצא שכל ישראל לפי האמת אכלו מצות ולא התענו ביו"ט ראשון של פסח, ורק מרדכי לבדו התענה - ולכן תלה הכתוב את האיסור בו.

קושיית הרש"ש מדברי הפדר"א בחשבון ג' ימי התענית דלא כרש"י

והרש"ש העיר על חשבוננו של רש"י לפיו התענו ב"ד, ט"ו וט"ז ניסן, מדברי הפרקי דרבי אליעזר (פ"ג) ומדברי המדרש אסתר, אשר מדברי שניהם מבואר שג' ימי התענית היו: י"ג, י"ד וט"ו ניסן. והוא מוסיף להכריח זאת ממה שאמרה הגמרא שמרדכי עבר בתעניתו ביום טוב ראשון של פסח, והרי לדעת חלק מהפוסקים (עיין או"ח סימן קפח) איסור תענית בחול המועד שווה לאיסור תענית ביום טוב, ואם כן גם בט"ז ניסן עבר מרדכי על איסור בתעניתו. ומשמע שט"ו ניסן היה היום האחרון לתעניתו ולמחרת כבר אכל מרדכי.

ומוסיף הרש"ש: ודוחק לומר דמשום מצות עשה דאכילת מצה בליל יום טוב ראשון נקטו. הרי שהרש"ש עמד על הערת היערות דבש שלא נקטה הגמרא ביטול מצות עשה של אכילת מצה בליל יו"ט ראשון של פסח, והוא נוקט שכל זה בכלל דברי הגמרא "שהעביר י"ט ראשון של פסח בתענית".

יישוב הערוך לנר ע"פ פלוגתת הבבלי והמדרשים אם התענו ג' ימים ולילות רצופים

ובמשנה במסכת יבמות (קכא.) תנן: אמר רבי מאיר, מעשה בסומא שנפל לבור הגדול ועלה לאחר שלשה ימים [- ולכך אין להתיר את אשתו של אדם שנפל לבור ולא עלה עד שלשה ימים, על סמך זה שודאי לא יעלה]. והגמרא (קכא:) מביאה ברייתא המפרשת את תשובת חכמים לרבי מאיר: תניא, אמרו לו לרבי מאיר, אין מזכירין מעשה ניסים. וזנה הגמרא איזה נס נעשה לאותו אדם בכך שעלה מן הבור לאחר שלשה ימים. ותחילה מציעה הגמרא שכיון שלא אכל ולא שתה שלשה ימים ודאי היה לו למות, ואם עלה - על כרחך נס נעשה לו. אלא שדוחה הגמרא: והכתיב (אסתר ד טז) "וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום".

והערוך לנר (יבמות שם) למד מקושיית הגמרא שאותם שלשת ימים שגזר מרדכי על הציבור להתענות בדבר אסתר, היו ג' ימים ולילות רצופים. וציין הערוך לנר שאין כן דעת המדרש (ילקו"ש; שו"ט מזמור כב הובא בהגהות הרד"ל לפדר"א פ"א אות לב) שם מקשה המדרש: והאיך היו צמים שלשה ימים לילה ויום ולא היו מתים. ומיישב המדרש: אלא שהיו מפסיקים מבעוד יום. וביאר הערוך לנר, שדעת המדרש שהיו אוכלים כל לילה שאחר התענית, ולכן דקדק הכתוב ואמר "שלשת ימים" דווקא ולא לילות. ומה שנאמר "לילה ויום" היינו בתחילת התענית שביום הראשון התענו לילה ויום, ואחר כך אכלו בלילה, צמו ביום, אכלו שוב בלילה וצמו למחרת. וכן הביא שמשמע מדברי התרגום אסתר, שפירש את האמור 'לילה ויום' לענין תפילה, ומשמע שהצום לא היה בלילות. ומאיך, הביא מתרגום שני שם מבואר להדיא שהתענו ג' ימים ולילות רצופים.

על פי דברי המדרש הנ"ל הסובר שכלל לא התענו בלילות כי אם בימים, מיישב הערוך לנר את קושיית היערות דבש בקל, כי יתכן שרב הסובר שערב מרדכי על תענית ביום טוב הראשון של פסח, סובר כדעת המדרש שלא התענו כלל בלילה - ולכן לא יכול היה רב לומר ש'ויעבור מרדכי' היינו ביטול מצות עשה של אכילת מצה, כיון שבלי לט"ו שפיר אכלו מצה שהרי כלל לא התענו בלילה. ולכן פירש שה'ויעבור' הוא בביטול מצות עונג יום טוב כשהתענו ביום.

מרדכי קבע תענית מככותבת ואכלו כזית לקיום מצות מצה

בדרך נוספת מיישב הערוך לנר את הקושיא, גם אם יסבור רב כדעת הבבלי ביבמות שהצום היה ג' ימים ולילות רצופים. שהרי שיעור האכילה הנצרך כדי לבטל את העינוי הבא מחמת התענית, מפורש לגבי צום יום כיפור שהוא בככותבת. ומאחר שככותבת הוא שיעור גדול מכזית, אפשר לומר שהיהודים בשושן אכן אכלו מצות בליל הסדר בשיעור כזית, ומכל מקום לא עברו בכך על תעניתם - כיון שלא אכלו ככותבת. ומאיך, ביטלו מצוות עונג שבת שהרי שיעור אכילת הפת הנדרש בשבת ויום טוב, הוא כביצה. הערוך לנר מוסיף שאף לפי מה שכתב בספרו בכורי יעקב (סימן תרלט) שדין זה אינו אלא לכתחילה, אבל בדיעבד יוצא ידי חובת סעודת שבת אף בכזית פת. מכל מקום ביטול מצות עונג יום טוב כיון שסוף סוף לא אכלו ככותבת והתענו וצמו ביום טוב.

בתוך דבריו מעיר הערוך לנר שלכאורה עדיין היה אסור להם לאכול כזית מצה, שהרי אף ששיעור עינוי בככותבת, אך חצי שיעור אסור מן התורה לדעת רבי יוחנן. ומבאר הערוך לנר, שלדעת רבי יוחנן יש לומר שמתחילה לא קיבלו עליהם שלא לאכול חצי שיעור, וכיון שכל קבלתם היתה רק על אכילת שיעור ככותבת שהוא שיעור ביטול העינוי, שוב לא שייך לאסור עליהם אכילה הפחותה מכך מדין חצי שיעור.

קושיית החזו"א להגר"ע מדימין הגמרא ביבמות לנופל בבור הגדול

בספר מעשה איש (ח"א עמוד כה הערה 1) מובא בשם הגר"ש גריינימן זצ"ל כי לעיתים קרובות היו משתעשעים הגאון רבי חיים עוזר והחזון איש בפלפולא דאורייתא. כשבאחת הפעמים הועלתה שאלת היערות דבש ביניהם, רצה הגר"ע ליישב כיישוב הערוך לנר, שאכילת יום הכיפורים שיעורה בככותבת ואילו מצות מצה ניתן לקיים אף בכזית. ואם כן אפשר לומר שמרדכי גזר תענית כעין דאורייתא, ובכך יצא ידי שניהם: אכלו כזית וקיימו מצות מצה, אבל לא אכלו ככותבת הגסה, ונמצא שהתענו.

החזו"א, כך מובא, הקשה להגר"ע על כך מדברי הגמרא במסכת יבמות הנזכרים, שם מביאה הגמרא ראייה מתענית שגזר מרדכי לכך שאפשר לחיות ג' ימים ולילות רצופים בלי אכילה - עד שהגמרא תמחה על תשובת חכמים לרבי מאיר 'אין מזכירין מעשה ניסים', שהרי אין בכך כל נס. אם אכן כדברי הגר"ע, כך העיר החזו"א, אין קושיית הגמרא מובנית, כי בצום שגזר מרדכי אכלו פחות מככותבת, ואילו אותו אדם שנפל לבור הגדול לא אכל כלל ג' ימים ולילות, ואין כל מקום להשוות בין המקרים.

דקדוק רבי מאיר ליב לעבוואהל ש'ואל תאכלו' משמע בכזית

בשו"ת בנין ציון (ח"ב סימן קכא נדפס גם במהדו"ח בסוף הערוך לנר) מביא הערוך לנר את מה שהקשה לו רבי מאיר ליב לעבוואהל מק"ק קראקא על יישובו. שהרי בגמרא ביומא (פא.) איתא: אמר ריש לקיש, מפני מה לא נאמרה אזהרה בעינוי, דהיכי נכתוב, 'לא יאכל' - אכילה בכזית. הרי מבואר שלשון 'לא יאכל' משמעו אכילה בכזית ולא רק בככותבת. וכיון שאסתר אמרה בצוותה למרדכי 'ואל תאכלו ואל תשתו', על כרחך שהתענית היתה שלא לאכול אף פחות משיעור עינוי, כזית ולא ככותבת. וא"כ נפל כל עיקר יסוד תירוצו של הערוך לנר.

בתשובתו משיב הערוך לנר בקצרה, כי אין טעם מסברא לומר שקיבלו על עצמם תענית יותר מעינוי, ובפרט שבכך יימנעו מלקיים מצות אכילת מצה. וע"כ צריך לחלק ולומר שלשון תורה לחוד ולשון כתובים לחוד, ורק לשון 'אכילה' הכתוב בתורה, ביאורו כזית כפי שנמסר לנו הלכה למשה מסיני בכלל שיעורי התורה.

ספק המשנה למלך בקיום מצוה באוכל שלא כדרך הנאתו ודין שלא כדרך ביום כיפור

עוד רצה השואל שם ליישב עיקר הקושיא, לפי מה שנסתפק המשנה למלך (יסודי התורה פ"ה) האם אוכל דבר שלא כדרך הנאתו חשוב אכילה לענין קיום מצות עשה. ואם ננקוט שאכן יוצא ידי חובתו, אפשר ליישב את קושיית רבי יונתן אייבשיץ, שמרדכי ושאר היהודים אכלו כזית מצה שלא כדרך אכילה, ולענין איסור אכילה מחמת התענית - הרי אכילה שלא כדרך הנאתו לאו שמה אכילה, ומאיך לענין קיום מצות עשה של אכילת מצה - שפיר חשובה אכילה וכצד זה בספק המשנה למלך.

"לעיתים
קרובות היו
משתעשעים
הגאון רבי
חיים עוזר
והחזון איש
בפלפולא
דאורייתא,
כשבאחת
הפעמים
הועלתה
שאלת
היערות
דבש
ביניהם"

החידושי היוםי הקודש
לזכות

הרב ישראל אגסי
שיחיה לאו"ט

להצלחה מרובה בכל
ענייניו